

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Черненко С.М.

Проаналізовано розвиток та систему підтримки малого підприємництва в зарубіжних країнах. На підставі проведених досліджень виявлено проблеми формування системи інноваційного середовища малого підприємництва. Науково обґрунтовано пропозиції щодо активізації розвитку малого підприємництва в контексті інноваційного розвитку економіки.

Постановка проблеми. Сучасне спрямування економічного зростання розвинених країн базується на використанні інновацій та нових знань. Наукові досягнення органічно вливаються в економічні процеси, учасниками яких є окремі суб'єкти господарювання, в тому числі і суб'єкти малого підприємництва. Становлення і розвиток малого підприємництва є важливим напрямом економічної політики будь-якої країни. Малий бізнес є безпосереднім учасником формування темпів економічного зростання, структури, якості валового національного продукту тощо. У розвинутих країнах на частку малого бізнесу припадає 60-70% ВВП. В Україні ж всі наміри формування системи інноваційного середовища малого підприємництва носять декларативний характер. Саме тому оцінка зарубіжного досвіду організації та розвитку малого підприємництва для вітчизняної практики має велике значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науковій літературі існує значний масив досліджень, присвячених проблемам зарубіжного досвіду організації та розвитку малого підприємництва. Серед них можна виділити праці Кондрашкіної І., Гусарова А., які досліджують проблеми, пов'язані з організацією формування інституційних умов розвитку малого підприємництва в Росії [1]. Кузнєцова О.Г. досліджує особливості державного впливу на розвиток фінансового забезпечення малого бізнесу в республіці Мордовія [2]. Кузмішин П. вивчає світовий досвід діяльності малих та середніх підприємств в таких країнах як: США та країнах Європейського Союзу [3]. В працях Кредісова В.А. увага зосереджена на розвитку малого підприємництва в постсоціалістичних країнах [4]. Ісаченко Д.А. розглядав малі підприємства й систему їх підтримки в Росії, Білорусії [5]. На жаль, узагальнених досліджень з питань розвитку малого

підприємництва, його державної підтримки в зарубіжних країнах, можливостей його використання в українських реаліях поки що бракує.

Основною метою статті є узагальнення зарубіжного досвіду організації та розвитку малого підприємництва, можливостей його використання в умовах становлення економіки інноваційного типу.

Виклад основного матеріалу. Малі підприємства сьогодні стали невід'ємною частиною економік більшості промислово розвинених держав. У країнах ЄС на їхню частку в середньому доводиться 63 – 67 % ВВП, у США – 40 %, у Японії – 61 %. На малих підприємствах зайнята значна кількість працездатного населення: 72 % у середньому у країнах ЄС, 78 % – у Японії, 75,3 % – у Південній Кореї, 73 % – в Італії, 54 % – у Франції та США. Така роль малих підприємств в економіці розвинутих країн забезпечується систематичною комплексною підтримкою з боку держав, яку підкріплено регулярним та значним за своїми обсягами бюджетним фінансуванням. Уряд США щорічно виділяє милому бізнесу в вигляді грантів майже 30 млрд. дол. З них 12 млрд. дол. призначено для підприємств-жінок, малоприбуткових підприємств (у тому числі тих, що використовують працю інвалідів) [5, с.225].

У новітніх індустріалізованих країнах, які, в першу чергу, репрезентує Гонконг, Сінгапур, Південна Корея і Тайвань, малі підприємства складають 91-98 % від усіх працюючих там підприємств. У експорті їхня частка – 17-66 % [3, с.234]. У Словаччині за допомогою малим та середнім підприємствам відповідає "Народне агентство з розвитку малого та середнього підприємництва" з центром у Братиславі. Свою діяльність воно зосереджує на галузі вдосконалення законодавства, допомозі підприємцям в отриманні кредитів і гарантій на них. У рамках міжнародної діяльності воно виконує функцію програмної одиниці і одиниці управління для розвитку програми PHARE Європейського Союзу. З німецькими партнерами агентство співорганізує стажування, освітні та тренінгові курси, галузево зорієнтовані консультації і підтримує виникнення субдоговорної біржі. У відносинах з Австрією воно орієнтується на співпрацю, яка пов'язана з підвищенням рівня консультацій нових регіональних консультативних і інформаційних центрів, а також на допомогу при виробництві програм розвитку для малого та середнього підприємництва, особливо на основі узагальнених інформацій з податкових декларацій. З японською організацією JICA співпраця розвивається за допомогою картографування конкретної ситуації у Словаччині і визначенням областей для можливої діяльності.

Крім регіональних консультативних та інформаційних центрів, виникають підприємницькі інноваційні центри, які зосереджують свою увагу на формуванні підприємницького середовища для підприємств з інноваційним підприємницьким спрямуванням. Вони також надають матеріальну допомогу і, отже, є інкубаторами для малих підприємств.

"Народне агентство для розвитку малого та середнього підприємництва" у ЄС є складовою міжнародної інформаційної мережі. Воно має доступ до цінної інформації в межах Європейського Союзу, координує визначну міжнародну акцію "Європартенаріат". Це і ринок малих та середніх підприємств з менш розвинених регіонів або регіонів, які знаходяться в стані стагнації, з підприємцями з решти країн Європейського Союзу [3, С. 234-235].

Французький інноваційний координаційний центр (IRC France Centr'EST) діє в регіональному середовищі, де місцеві органи влади активно співпрацюють у розповсюдженні інновацій між малими та середніми підприємствами. Як основу маркетингової стратегії, ІКЦ Франції розробив власну сервіс-пропозицію під назвою "Пропозиція глобальних часових технологій", що складається з чотирьох основних складових: (1) пакет технологічних пропозицій; (2) пакет технологічних запитів; (3) коротко-, середньо- та довготермінові послуги; (4) дослідження ринку технологій. Подібний підхід підтвердив свою ефективність у залученні клієнтів, про що свідчать наступні факти – 12 підписаних контрактів по інноваціях за період 2000-2004 рр., успішність реалізації яких збільшилася на 33% [6].

Інноваційний координаційний центр Португалії (IRC Portugal (ISQ)) керує одним з двох інформаційних центрів Португалії та здійснює підтримку інновацій в рамках транснаціональної співпраці по передачі технологій у Європу.

В Індії за останніх 4 роки сталися масштабні зміни в організації державної підтримки підприємництва. Так, в 2006 р. був ухвалений новий закон про мікро, малих і середніх підприємствах (далі – ММСП), який виділив в цьому секторі економіки 2 категорії підприємств, що діють у сфері виробництва і у сфері надання послуг [11]. Відповідно до цього закону, як і раніше, національні та європейські дослідницькі проекти, співпрацювати з партнерами для використання результатів досліджень чи здійснювати трансфер існуючих технологій. Послуги ІКЦ першочергово направлені на технологічно-орієнтовані МСП, але також є доступними для великих підприємств, науково-дослідних інститутів, університетів, технологічних центрів та інноваційних відсутні обмеження за чисельністю зайнятих в кожній категорії підприємств, проте встановлена гранична величина основного капіталу (табл.1). Це обумовлено тим, що в країні дуже гостро коштує проблема розширення зайнятості і боротьби з бідністю населення, при вельми низькому рівні технічної оснащеності підприємств цього сектора економіки країни.

Уряд Індії продовжує активну політику подальшого інтенсивного розвитку сектора ММСП, що включає реорганізацію державної системи управління, розширення і оновлення національної інфраструктури підтримки, а також реалізацію безлічі національних і регіональних

програм розвитку підприємництва. Так в 2007 р. за рішенням Уряду країни що раніше існували «Міністерство сільської і місцевої промисловості» (ARI) і «Міністерство малих промислових підприємств» (SSI) були об'єднані в єдине «Міністерство мікро, малих і середніх підприємств, далі – міністерство ММСП:» (Ministry of Micro, Small and Medium Enterprises – <http://msme.gov.in/>). Це міністерство координує діяльність потужною і вельми розгалуженої національної інфраструктури підтримки сектора ММСП, що має свої підрозділи у всіх регіонах, крупних і середніх містах, а також в багатьох великих поселеннях в сільській місцевості.

Таблиця 1

Класифікація індійських ММСП за законом від 2006 р. [11].

Класифікація ММСП	Частка капіталовкладень у машини й устаткування	
	Виробничі ММСП*	ММСП галузі послуг**
Мікропідприємства	25 млн. рупій = \$50000	1 млн. рупій = \$20000
Малі підприємства	50 млн. рупій = \$1000000	20 млн. рупій = \$400000
Середні підприємства	100 млн. рупій = \$2000000	50 млн. рупій = \$1000000

Примітка:

* верхня межа капіталовкладень у машини та устаткування;

** верхня межа капіталовкладень в устаткування

*** обмінний курс валют 50 рупій = \$1

Державна політика відносно ММСП постійно удосконалюється з метою всесвітнього розширення і активізації діяльності цього сектора, як основного двигуна соціально-економічного розвитку країни. Реалізація цієї державної політики дозволила за останніх 5 років збільшити в 2,4 разу кількість ММСП, довівши зайнятість в цьому секторі економіки майже до 66 млн. тих, що працюють, які забезпечують до 8% ВВП країни (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка розвитку сектору ММСП в Індії за період 2004-2009 рр. [12]

Рік	Кількість ММСП (млн.)	Основні фонди (\$млрд)	Об'єм продажу (\$млрд.)	Заняті (млн. осіб)	Об'єм експорту (\$млрд.)
2004-05	11,86 (4,07)	40,28 (4,98)	96,27 (17,9)	28,26 (4,11)	27,87 (27,42)
2005-06	12,34 (4,07)	42,14 (5,27)	111,53(15,83)	29,98 (4,44)	33,65 (20,76)
*2006-07	26,1 (111,5)	112,17 (111,5)	158,9 (42,4)	59,46 (42,5)	40,9 (21,5)
*2007-08	27,2 (4,51)	125,03 (11,47)	177,13 (11,5)	62,63 (5,34)	45,25 (10,6)
*2008-09	28,5 (4,53)	139,27 (11,39)	197,3 (11,4)	65,93 (5,35)	51,8 (14,4)

Примітка:

1) знаком (*) відмічені данні з урахуванням мікропідприємств;

2) у дужках наведені дані про зміну в % до попереднього року;

У цьому секторі діє 28,5 млн. підприємств, на яких працює 65,9 млн. чоловік, поступаючись першістю по зайнятості тільки сільському господарству. Частка сектора ММСП в національному ВВП за останніх 4 роки зростає з 5,84% до 8%, а в промисловому виробництві його частка збільшилася з 38,6% до 45,0% [11]. У 2009 р. вартість основних засобів цього сектора склала \$139,3 млрд. Структура виробництва промислових ММСП представлена в табл. 3.

Таблиця 3

Структура виробництва у секторі ММСП Індії [11]

Вид виробництва	Частка (%)
Харчова промисловість	22
Хімічна промисловість	12
Металургійна промисловість	10
Металообробка	8
Електротехнічна промисловість	6
Виробництво резинових і пластмасових виробів	6
Інші виробництва	36

Якщо в промислово розвинутих країнах кількість малих підприємств, розраховуючи на 1000 жителів коливається від 35 у Франції до 68 в Італії, а в США наближається до 75, то в Росії цей показник значно нижче та становить 5-6 підприємств. Сьогодні в даному секторі виробляється близько 11 % ВВП і працює майже 10 % зайнятих в економіці країни [5, с. 234].

В Росії з 1 січня 2008 року набув чинності Федеральний закон від 24 липня 2007 року № 209-ФЗ «Про розвиток малого і середнього підприємництва в Російській Федерації» (далі – Федеральний закон) [7]. Одним з ключових нововведень, встановлених у Федеральному законі, є принципово новий підхід до критеріїв виділення суб'єктів малого та середнього підприємництва. Так, з 1 січня 2008 року критеріями віднесення підприємств до відповідної категорії є середня чисельність працівників, незалежно від виду діяльності, та граничні значення виручки від реалізації або балансової вартості активів.

Зміни торкнулися і порядку ведення статистичних спостережень за діяльністю малих підприємств: у відповідності з Правилами проведення вибіркового статистичного спостереження за діяльністю суб'єктів малого та середнього підприємництва (затверджені Постановою Уряду Російської Федерації від 16 лютого 2008 року № 79), статистичні дані у сфері малого підприємництва формуються без обліку мікропідприємств [8]. Статистичні спостереження за діяльністю мікропідприємств проводяться один раз на рік.

Після кризових 2008 і 2009 рр. стало очевидно, що економічна криза сильно ускладнила інноваційну активність підприємств Росії. На тлі ринкової невизначеності і різкого погіршення фінансового стану компаній витрати на оновлення обладнання та НДДКР істотно скоротилися. Наприклад, опитування, що проводилися нещодавно серед 500 компаній обробних галузей російської промисловості показали, що більше половини підприємств у 2009 р. знизили інноваційну активність порівняно з 2008 р., при цьому тільки у 10% компаній в нинішньому році відзначено зростання інноваційної активності. Якщо в 2008 р. в 7% компаній відзначалося зниження рівня інноваційної активності, а в 74% компаній – збереження або підвищення, то в 2009 р. співвідношення стало протилежним: 52% проти 25% [9]. У той же час ситуація не скрізь однакова: є компанії, які, незважаючи на кризу, продовжують інвестувати в інновації, але є і такі, для яких інновації виявилися однією з перших «жертв» програм економії витрат. При цьому характерно, що більшу прихильність технологічних інновацій зберігають ті компанії, які вже реалізують інновації постійно, в рамках стратегії підвищення конкурентоспроможності. Це, як правило, пов'язано з необхідністю протистояти міжнародній конкуренції.

Незважаючи на жорстку централізовану економіку найближчого сусіда Росії, малий бізнес в Білорусі продовжує активно розвиватися. У країні, де до цих пір існують показові колгоспи-передовики, а президент може особисто диктувати, які галузі економіки необхідно розвивати, до кінця 2008 року налічувалося близько 60 000 приватних підприємств. Малий бізнес в Білорусі являє собою якийсь «доважок», який складає близько 10% ВВП, а питома вага виручки становить трохи більше 20%. Як вважає керівник департаменту з підприємництва Міністерства економіки Білорусі Олександр Ліхачовський, в 2010 році частка малого бізнесу в економіці Білорусі повинна становити 30% [10].

Більшість підприємств малого бізнесу в Білорусі працює в сфері громадського харчування. Частка приватних підприємств, які працюють в сільському господарстві, виробничій діяльності, зв'язку та транспорті дуже невелика. Незважаючи на те, що уряд Білорусі надає підтримку приватному бізнесу, багато жителів країни не хочуть починати власну справу. В даний час у Білорусі розвивається оригінальний симбіоз ринково-планової економіки з жорстким державним регулюванням, що може призвести до закриття практично будь-якого приватного підприємства. Багато приватних підприємців в цій країні скаржаться на велику кількість перевірок з боку державних органів, які проводять, як мінімум, одну перевірку на рік на 90% підприємств малого бізнесу в Білорусі. Також варто відзначити, що більшість підприємств малого бізнесу в Білорусі зосереджено в Мінську та обласних центрах країни.

Уряд Білорусі пішов по тому шляху, який був розроблений

Держпланом Радянського Союзу і успішно застосовувався на практиці в Китаї. Держава дає можливість розвиватися приватним підприємствам у тих галузях економіки, з якими не можуть впоратися керівні органи країни. Мабуть, саме тому малий бізнес в Білорусі зосереджено в області громадського харчування (більше 40%) [6].

Розвиток малого підприємництва в країнах колишнього Радянського Союзу стикається з тими ж проблемами, що і в Російській Федерації. Одним із прикладів низької ефективності розвитку приватного підприємництва є розвиток малого бізнесу в Казахстані. У цій країні зареєстровано близько 2000000 приватних підприємств, але їх сумарний внесок у ВВП країни вкрай малий. Велика частина малих підприємств у Казахстані орієнтоване на надання послуг населенню і лише невелика частина – на виробництво товарів або сільгосппродукції. Основною проблемою малого бізнесу в Казахстані є високі податки, які практично зводять до нуля доходи приватних підприємств.

В економіці Казахстану також спостерігається цікава тенденція: чим вище рівень розвитку великих підприємств, більшість з яких належить державі, тим нижче рівень активності приватних підприємств.

Основними причинами повільних темпів розвитку малого бізнесу в Казахстані фахівці вважають недосконалість законодавства країни, в якому, наприклад, немає поняття майна для використання у підприємницькій діяльності [6]. Іншими факторами, які "гальмують" малий бізнес в Казахстані, є проблеми збуту і нестача фінансових ресурсів. Навіть у столиці республіки отримання кредиту для малого підприємництва є дуже великою проблемою.

Уряд Казахстану вживає ряд заходів для підтримки малого бізнесу. Кілька років тому була значно спрощена процедура реєстрації приватних підприємств, створено фонд сприяння малому бізнесу, але, на жаль, даних заходів явно недостатньо. Фонд сприяння малому бізнесу в Казахстані орієнтований переважно на надання консультаційної підтримки, фінансова допомога фонду спрямована більшою мірою виробничим малим підприємствам. У Казахстані створюється тендерна система розміщення держзамовлень, але, на жаль, приватному підприємцю занадто складно виграти подібний конкурс, та й кількість конкурсів, що проводиться дуже замала.

Малий бізнес у Китаї розвивається дуже успішно. Уряд Китаю кілька років тому прийняв рішення переорієнтувати економіку країни з ресурсномістких підприємств на підприємства малого бізнесу. На думку китайських лідерів, корінна модернізація економіки Китаю повинна бути закінчена в 2050 році, що має вивести країну в число лідерів за рівнем економічного розвитку [4]. Але результат роботи малого бізнесу в Китаї можна спостерігати вже в даний час – полиці багатьох магазинів заставлені дешевими товарами, які виробляються на малих підприємствах

Китаю. Уряд Китаю прийняв в 2002 році закон про стимулювання малого бізнесу, який зрівнює у правах малі і великі підприємства цієї країни. В даний час в Китаї діє цілий ряд законів, які дозволяють приватним підприємцям платити меншу кількість податків, а також зменшують кількість бюрократичних бар'єрів для відкриття підприємств.

Малий бізнес в Китаї також орієнтований на сферу послуг. На думку китайських економістів, в 2020 році частка індустрії послуг у загальному обсязі ВВП повинна складати до 60% [4]. Основним провідником ідей розвитку малого бізнесу в Китаї є «Національна комісія з розвитку і реформування», яка ініціює ухвалення необхідних урядових рішень, а також збирає інформацію та статистичні дані про роботу малих підприємств. На основі діяльності цієї комісії приймаються рішення про стимулювання певних видів малих підприємств Китаю. Крім того, в Китаї активно розвивається система тендерних аукціонів, яка дозволяє малим підприємствам отримати державне замовлення на поставку товарів або надання послуг.

Допомогу малий бізнес у Китаї отримує на високому технічному рівні, підприємці-початківці мають можливість отримати необхідну інформацію за допомогою спеціалізованих веб-сайтів і електронних бібліотек, а також взяти участь у вебінарах або відеоконференціях, які організуються провідними китайськими та світовими спеціалістами в області розвитку малого бізнесу.

Висновки. Проведене дослідження на основі досвіду зарубіжних країн світу дозволило визначити наступне:

1. Політика розвинених країн спрямована на створення сприятливого середовища для науково-технологічного розвитку та важлива роль у такому процесі надається державі. Роль держави полягає у генеруванні системи правил функціонування суб'єктів науково-технологічного ринку та контролі дотримання їх виконання через формування сприятливого інституційного середовища та інноваційної інфраструктури.

2. Як показує досвід європейських країн (Англії, Німеччини, Франції, Польщі, Португалії) функціями інноваційних центрів повинні стати: обмін науково-технічною та економічною інформацією, надання консультацій з питань інноваційного проектування, можливостей фінансування і використання структурних фондів ЄС; збір, систематизація і передавання інформації про інноваційні можливості регіону; пошук і посередництво іноземних та проектних партнерів; організація та проведення семінарів з питань інноваційної діяльності, впровадження інновацій на підприємствах, можливостей фінансування і залучення коштів програм технічної допомоги ЄС, інноваційного розвитку регіону; консультаційна допомога в процесі розробки і управління інноваційними проектами, надання послуг з підготовки

тендерів і заявок на державне фінансування проектів.

3. Домоглися значного прогресу ті постсоціалістичні країни, які створили в короткі терміни «інституціональний каркас» ринкової економіки, тобто ті інститути, які гарантують стабільність, далекоглядність, прозорість ринкових правил та процедур і мінімізують вплив тіньових та кримінальних факторів. У першу чергу, це стосується відповідного інституціонального середовища для становлення й розвитку підприємництва, основою якого є, у першу чергу, приватна власність та належне оформлення прав власності, що дозволяє перетворювати активи в джерело капіталу. Це є головним критерієм ефективності інституціональних основ держави й ринкових принципів розвитку підприємництва.

6. За останні два десятиріччя в розвинутих економіках спостерігається підвищена увага до господарської діяльності малих промислових підприємств, з огляду на їх реальний внесок у таких сферах як зайнятість, інновації, рівень добробуту. Активна підтримка малого й середнього бізнесу західними державами пояснюється не їхніми благодійними намірами, а тим, що саме малі господарські структури, що забезпечують формування конкурентного середовища й сприяють скороченню безробіття, розглядаються зараз як локомотив економічного розвитку більшості країн миру.

Література

1. Кондрашкина И., Гуссаров А. Формирование институциональных мер по развитию малого бизнеса / И. Кондрашкина, А. Гуссаров // *Європейський вектор економічного розвитку: Збірник наукових праць*. – Вип. 2 (3). – Д.: Вид-во ДУЕП, 2007. – С. 127-134.

2. Кузнецова Е.Г. Современное состояние и перспективы развития малого предпринимательства в Республике Мордовия / Е.Г. Кузнецова // *Європейський вектор економічного розвитку: Збірник наукових праць*. – Вип. 2 (3). – Д.: Вид-во ДУЕП, 2007. – С. 134-141.

3. Кузмішин П. Підприємницьке середовище та економічний розвиток (питання теорії та практики): монографія / П. Кузмішин; Відп. Ред. В.П. Мікловда. – У.: Ужгородський державний університет, 2000. – 441 с.

4. Кредісов В.А. Підприємництво – вирішальний фактор розвитку країн з перехідною економікою. – К.: Знання України, 2003. – 327 с.

5. Ісаченко Д.А. Малі підприємства в трансформаційній економіці регіону: монографія / Д.А. Ісаченко. – Одеса: Ін-т проблем ринку та екон.-еколог. досліджень НАН України, 2009. – 406 с.

6. Дослідження: Обґрунтування напрямів розвитку інноваційного підприємництва з урахуванням світового досвіду [Електронний ресурс]. –

Доступный з: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/September/10.htm>

7. Федеральный закон «О развитии малого с среднего предпринимательства» от 24.07.2007 №209 [Электронный ресурс]. – Доступный з: <http://base.garant.ru/12154854/>

8. «Динамика развития малого предпринимательства в регионах России в январе-марте 2010 г.» // Ежеквартальный информац.-аналитический доклад [Электронный ресурс]. – Доступный з: http://www.nisse.ru/work/projects/monitorings/small-business/small-business_36.html

9. Кузнецов Б., Симачев Ю. Конец света откладывается // Эксперт. – 2009. – 21 декабря. – № 49 (686).

10. Малый бизнес в Беларуси [Электронный ресурс]. – Доступный з: <http://www.kreditbusiness.ru/foreignbusiness/441-malyjj-biznes-v-belarusi.html>

11. Ministry of Micro, Small and Medium Enterprises [Электронный ресурс]. – Доступный з: <http://msme.gov.in/>

12. Річний звіт Міністерства MSME [Электронный ресурс]. – Доступный з: <http://msme.gov.in/AR-2008-09-English-index.pdf>

Abstract

Chernenko S.M.

Foreign experience of small enterprise development in the context of innovation economic development

Development and system of small enterprise support are examined in foreign countries. On the basis of the research presented problems of small enterprise innovative environment forming. Set of scientifically grounded propositions for the activation of small enterprise development suggested in the context of innovation economic development.